

הרב אליקים שמשוביץ על מניטו – מאמר שני

א. המשמעות המוסרית של אחדות השם

האמונה באל אחד ידועה כמאפיין העקרי של היהדות. אמנם, קיים לרוב בלבול מסויים בהגדרה התיאולוגית של מושג זה. הבלבול הזה מתבטא למשל בכך שנוהגים לסדר את היהדות ביחד עם הנצרות והאסלאם תחת הכותרת הכללית של "הדתות המונותאיסטיות" ומתעלמים בכך מההבדלים המשמעותיים ביניהן¹. היהדות היא היחידה המדגישה את אחדותו של האל מעבר לייחודו – במובן של היותו יחיד. המושג "ה' אחד" במובן של "יחיד" שייך עדיין לתחום המטפיזיקה. בנוסף לכך, החזרה המתמדת הקנתה למושג זה מאפיין של ודאות שמביא להתייחס להצהרה אמונית זו כאל אמת רציונלית. התורה מצווה אלינו לקרוא קריאת שמע ערב ובוקר פעמים בכל יום תמיד. דבר זה צריך לעורר אותנו להבין שאין דבר אחדותו ית' מובן מאליו כלל, ועלינו להצהיר, נגד העובדות המוצקות המעידות על כך שעולמנו זה מתחלק כולו בין שתי רשויות – אור וחושך, טוב ורע, קודש וחול, טהור וטמא, וכו' – שאף על פי כן, אין זאת האמת חלילה ושמעבר למדומה, הוא אחד ושמו אחד.

שמע ישראל היא קריאה למודעות, אזהרה. היא דורשת מאתנו לדעת שלאחדותו של האל צריכה להיות מקבילה אחדות האדם לפניו. אין זה מספיק להצהיר שהוא אחד. למרות שלהעיד על אחדותו פירושו להיות מוכן למסור על כך את נפשו – בכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך! – עדות זו לבדה רק מנציחה או מגבירה את הפירוד בין בני האדם. התורה מלמדת אותנו לקרוא את שם ה' בהתאם ליחסו אל העולם. והיות והעולם אינו אחדותי שמותיו-מידותיו כפטיש מפוצץ סלע מפוצצים בריבוי נצוצות. מצביע על כך רש"י בפירושו: אם תדעו לקרוא קריאת שמע כנדרש, או אז תתקיים ההבטחה שיבוא יום בו ילמדו כולם לקרוא בשם ה' ואז יהיה ה' אחד (כמו שהוא כבר עכשו) ושמו אחד – מה שהוא עדיין איננו.

מניטו כתב – וחזר על זה הרבה בעל פה – שלעבוד למידה מסוימת פירושו לאבד את המידות האחרות. לבחור ערך עליון בין כלל הערכים, ערך אשר ימשול על כל האחרים ולפעמים אפילו יבטל אותם, הינו בדיוק המכשול של האליליות המתגלה בימינו בדמות

¹ אמונת השילוש הנוצרית סותרת את האחדות הקובעת שהוא ית' אחד בעצמו ואין בו שום הרכבה כלל. מניטו היה רגיל לצטט את הזהר האומר שידיעת מדותיו ית' זו חכמה, אבל היותו אחד, זו אמונה. אצלנו המדות נבדלות ולעיתים מנוגדות. אבל בעצמותו ית' הכל אחדות פשוטה ללא הבחנה כלל וכלל – אור עליון פשוט. אמונת האסלאם שהיא אמונה טהורה מכל אליליות פגאנית מצמצמת ליחודיותו של האל ("אין אלוה אלא אלה") ואינה מכירה את אחדותו.

האידיאולוגיה. הצדק, הרחמנות, הדמוקרטיה, ועוד – כולם ערכים חשובים. אבל כשהם מבודדים, נפרדים מהערכים האחרים החשובים באותה מידה, הם מאבדים את אמתותם, הופכים להיות לא אותנטיים. לכן, המונותאיזם היהודי – הישראלי – מתבטא הרבה יותר בעבודת איחוד המידות מאשר בהצהרה הסטרילית של אותה האחדות. בלשון הקודש, יחוד שם השם פירושו לאחד את העולם לפני ה', לאחד בעיקר את המידות המוסריות הדורשות את יישומן מהאדם וגם יחד שופטות אותו. עליהם הוא נותן את הדין.² לאחדות מידות זו קוראים בלשון הקודש "קדושה".³ פיזורם ופירודם, זהו חילול השם.

זהו אחד המוטיבים התמידיים של משנתו של מניטו: להראות שהתורה תמיד נותנת עדיפות ראשונה למימד המוסרי על המימד המטפיזי או התיאולוגי. בכך, במקום שהבעיות תשארנה בתחום האמונה התאורטית שם אין סיכוי לפתרון, הן עוברות לתחום הקיומי המעשי, שם הפתרון יכול להמצא באחווה בין בני האדם – ולכל אחד הדבר מתחיל עם שכנו...

במילים אחרות, המוסריות היא עצמה הדת של ישראל.⁴ המוסריות במובן שעל האדם לדאוג תמיד לבחור את הטוב כי הטוב הם החיים בעצמם (דברים ל, טו ו-יט):

“רְאֵה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּוֹת וְאֶת הַרְעָ... הַעֲדֹתִי
בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמְּוֹת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה
וּבְחִרְתָּ בַחַיִּים לְמַעַן תַּחְיֶה אֶתָּה וְזָרְעֶךָ:”

² ראה מאמרו של מניטו (בצרפתית) "המשמעות האנושית של משך הזמן", תרגום, כתב העת של בית ספר אורסיי, מס' 6, מרץ 1955, עמ' 538. נדפס בספר "הדיבור והכתב", עמ' 191.

כלל מאמרי הרב שהתפרסמו בספר "הדיבור והכתב" נמצאים כעט בתהליך מאומץ של תרגום לעברית.

³ ראה לדוגמה הרצאתו של מניטו "מושג הקדושה במשנתו של הרב קוק", "הדיבור והכתב", עמ' 112: "כל המידות אשר איגודם מהווה את הקדושה"; או "הקדושה נמצאת באיחודן של מידות לכאורה מנוגדות ללא פשרה אפשרית" (כתב יד של הרב), מופיע בגרסה קצת שונה בכתב עת L'Arche, מס' 47, דצמבר 1960.

⁴ הקדמת הרב להגדת הכוס החמשית. "מיציאת מצרים למדינת ישראל": "אלהי הנבואה העברית פונה אל מצפוננו המוסרי של האדם, מצפון שהתקין אברהם להיות הדרך לישועה." הודפס ב"הדיבור והכתב", כרך ב', עמ' 401-400.